

LAW

UDC 343.1

DOI 10.36074/2663-4139.15.09

ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ

ДРИЧИК Богдана Володимирівнастудентка 4 курсу Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УКРАЇНА

Анотація.

У статті проаналізовано процесуальні аспекти здійснення правосуддя судом присяжних у кримінальному провадженні. Зважаючи на досить низьке відсоткове співвідношення розгляду справ судом присяжних до загальної кількості, встановлена необхідність детального регламентування процедури відбору, прав, обов'язків та гарантій присяжних, їх ролі у прийнятті судових рішень. Результати роботи, зокрема, містять висновки щодо можливості участі присяжних у різних категоріях кримінальних справ, закріплення додаткових гарантій, детальної процедури відбору, розуміння самими присяжними їх ролі у процесі. Крім того, проаналізовано судову практику із означеного питання та проведено статистичний аналіз розгляду справ судом присяжних.

Ключові слова: суд присяжних; народовладдя; кримінальне провадження; права людини; гарантії незалежності.

Постановка проблеми. Словосполучення «суд присяжних» відоме широкому загалу через фільми, притому переважно американські. Більшість пересічних громадян України може і не здогадуватися про можливість розгляду справ судом присяжних в Україні. Суд присяжних можемо розглядати в двох аспектах: по-перше, як спосіб реалізації влади народу, гарантований Основним Законом; по-друге, як можливість забезпечення права людини на справедливий та неупереджений судовий розгляд та вирішення справи. Другий аспект має скоріше суб'єктивне значення та простежується у країнах, де рівень довіри пересічних громадян до органів влади (зокрема, до судової системи, яка є однією із гілок тріади) залишається на низькому рівні.

Аналіз досліджень і публікацій.

Питання сучасних проблем організації та діяльності суду присяжних досліджувалося як вітчизняними вченими, серед них, зокрема: А. М. Бернюков,

© Дричик Б.В., 2020

© Drychuk B., 2020

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139><https://doi.org/10.36074/2663-4139.15.09>

В. С. Бігун, М. В. Костицький, В. Т. Маляренко, В. Я. Марчак, С. П. Погребняк, Т. І. Присяжнюк, О. О. Сидорчук, Т. А. Скуратовська, М. І. Ставнійчук, О. В. Стівба, В. М. Тернавська, Ю. С. Шемшученко, В. Ю. Шепітько, В. І. Шишкін, так і вченими зарубіжних держав, серед яких варто відзначити Р. Уолкера, П. Арчера, Дж. Абрамсона, У. Бернема, Д. Харвейя, К. Худа, Р. Шарвена, Л.Д. Кларка, Г. Стамберга.

Проте, низькі кількісні показники розгляду кримінальних справ судом присяжних, недостатня обізнаність народу із зазначеним інститутом дають поштовх для досліджень проблемних моментів реалізації даного інституту з метою уникнення проблем при подальшому безпосередньому розгляді справ судом присяжних. Дослідження науковців повинні братися до уваги при внесенні змін до законодавства, що регулює відповідні процесуальні відносини, для забезпечення сталості та правової визначеності.

Мета статті. У дослідженні відображено аналіз проблемних моментів реалізації інституту присяжних при розгляді кримінальних справ, зокрема, процедури відбору, матеріального забезпечення, перекваліфікації злочину, тощо.

Виклад основного матеріалу. Стаття 1 Конституції України проголошує державу суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою [1]. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є пріоритетним принципом правової держави. Саме це сприяє створенню та функціонуванню таких правових інститутів, які б дали можливість для кожного громадянина безпосередньо здійснювати державну владу. Законодавці пішли цим шляхом при прийнятті Основного Закону, відповідно до статті 5 якого носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Принцип народовладдя відображає також і стаття 124 Конституції України: народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [1] (аналогічне положення продубльовано у статті 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [2].

Інститут присяжних виступає одним із інститутів, що безпосередньо втілюють принцип безпосередності участі народу у здійсненні правосуддя. Даний інститут спрямований на підвищення рівня довіри населення до суду, подолання кризи правосуддя, забезпечення справедливого та неупередженого розгляду та вирішення справ за участі народу.

Завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та

неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі також – КПК України, Кодекс) [3]. При цьому, зв'язок суду присяжних із правами людини підкреслює переваги такої форми судочинства при розгляді кримінальних справ, вказує на гуманістичний та правозахисний характер.

Аналізуючи інститут присяжних варто почати із визначення понять. Так, відповідно до частини 1 статті 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [2]. Крім цього, відсильна норма частини 2 визначає обов'язки присяжного.

У той же час, КПК України не містить чіткого визначення поняття «присяжний», проте пункт 23 частини 1 статті 3 Кодексу закріплює поняття «судді» таким чином: суддя - голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний [3]. Тобто, виходячи з наведеного, статус присяжного прирівнюється до статусу судді.

Однак, з таким формулюванням законодавця не можна погодитися. КПК України в наступних статтях розмежовує ці поняття у змістовному аспекті повноважень: усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого частиною третьою статті 331 цього Кодексу (питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою), судді і присяжні вирішують спільно [3].

З іншого боку, саме таке формулювання законодавця може пояснюватися тим, що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає процедурні питання (процедура відбору, вимоги до присяжних, підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного, гарантії прав присяжних тощо), тоді як КПК України регламентує безпосередню участь присяжного у розгляді та вирішенні справи по суті. У такому разі все ж для забезпечення реалізації принципу правової визначеності та неможливості двозначного трактування доречно було б продублювати визначення

поняття «присяжний» із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до ст. 3 КПК України, тим самим розмежувавши процесуальне становище означених суб'єктів.

Справи, які дозволяється розглядати в Україні судом присяжних, визначаються частиною 3 ст. 31 КПК України, а саме: кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [3]. Тобто, розгляд справи судом присяжних залежить виключно від волевиявлення обвинуваченого. Причому, законодавець обмежує часові рамки такого звернення підготовчим засіданням. Якщо ж обвинувачений не може визначитися з реалізацією такого права, то суд може оголосити перерву для прийняття ним остаточного рішення.

Однак, законодавством передбачається також провадження за відсутності обвинуваченого – провадження *in absentia*. У такому разі участь захисника є обов'язковою (ст. 52 КПК України). Водночас, відповідно до частини 4 статті 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 цього Кодексу, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду [3].

Комплексний аналіз статей КПК України дає підстави стверджувати, що можливість подання клопотання про розгляд справи судом присяжних належить до виключних прав обвинуваченого, а тому відсутня можливість реалізації цього права захисником, зокрема, у провадженні *in absentia*.

Визначення присяжних для судового розгляду здійснюється автоматизованою системою документообігу суду. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних (ч. 1 ст. 385 КПК України) [3]. Наступним етапом є відбір присяжних у суді, який здійснюється після відкриття судового засідання.

Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді,

вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Підстави для відводу/самовідводу присяжного визначені ст. 75, 76 КПК України.

Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним [3].

Цікаво, що континентальна правова сім'я пішла всупереч традиціям системи загального права, не давши змогу сторонам обирати присяжних навіть на цьому етапі: якщо після виконання вимог, передбачених частинами першою - п'ятою цієї статті, присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження. Якщо ж в результаті виконання дій, зазначених у частині п'ятій цієї статті, присяжних залишилося менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково.

У такому ж порядку обираються двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим, після чого кожен присяжний приводиться до присяги [3].

Із вищевикладеного можемо зробити висновок, що законодавство детально регламентує порядок залучення, відбору присяжних. Проте, існують ситуації не врегульовані законом щодо розгляду справи судом присяжних. Яскравим прикладом цього може бути зміна обвинувачення прокурором, коли стаття Закону України про кримінальну відповідальність, на яку змінено обвинувачення не передбачає такого покарання як довічного позбавлення волі. Наразі такі ситуації не отримали врегулювання на рівні закону. Однак, в такому випадку варто звернути увагу на принцип незмінності складу суду, відповідно до якого судовий розгляд у

кримінальному провадженні повинен бути проведений в одному складі суддів. І навіть у разі переведення судді до суду, юрисдикція якого поширюється на територію, на яку поширювалася юрисдикція суду, з якого суддя був переведений, такий суддя продовжує розгляд справ, що перебували в його провадженні на момент переведення. Передача справи з одного суду до іншого у зв'язку з ліквідацією суду не потребує заміни присяжних, які беруть участь у розгляді цієї справи, крім випадків, коли справа передається до суду, юрисдикція якого не поширюється на територію, на якій постійно проживає присяжний (ст. 319 КПК України) [3].

Зважаючи на положення ст. 319 КПК України, можна стверджувати про відсутність потреби змінювати склад суду при зміні прокурором обвинувачення на статтю Кримінального кодексу, яка не передбачає довічного позбавлення волі.

Порядок наради та голосування в суді присяжних в Україні теж має свої особливості, походження яких пов'язано із інститутом народних засідателів, який власне і замінено присяжними.

Після дебатів присяжні видаляються разом із суддями до нарадчої кімнати. Народою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування [3]. Факт вирішення всіх питань суддями та присяжними разом піддає сумніву незалежність та вільність присяжних від професійних суддів під час ухвалення рішення в нарадчій кімнаті.

Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення [3].

Аналізуючи функціонування суду присяжних в Україні, не можливо залишити поза увагою судову практику. Варто зауважити, що мала кількість справ розглядається в означеному складі, а кількість виправдувальних вироків зовсім незначна.

Перший судовий процес за участі присяжних відбувся у 2013 році у м. Львові у справі громадянина Королівства Марокко Шакіба Отмана, який, перебуваючи у стані

алкогольного сп'яніння, вбив Леона Фрайфельда. Вироком Личаківського районного суду м. Львова в складі головуєчого судді - Нора Н.В., судді - Леньо С.І., присяжних: Гонтар О.В., Чіп М.Т., Яремко М.З. від 04.03.2014 у справі 1-кп/463/4/14 уродженця м. Касабланка визнано невинуватим у пред'явленому обвинуваченні за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України та виправдано [4]. При цьому професійними суддями Личаківського районного суду м. Львова Нором Н.В. та Леньо С.І. було викладено письмово окремі думки, відповідно до яких професійні судді не погодилися з думкою більшості складу суду присяжних про невинуватість Шакіб Отмана у вчиненні даного кримінального правопорушення, яке йому інкриміновано.

У той же час, вироком Апеляційного суду Львівської області від 24.07.2014 вирок суду присяжних Личаківського районного суду м. Львова від 03 березня 2014 року скасовано, ухвалено новий вирок, яким громадянина Королівства Марокко визнано винним у пред'явленому обвинуваченні за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України та призначено йому покарання у виді 15 років позбавлення волі [5]. 28.05.2015 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ залишив без змін вищезазначений вирок апеляційного суду.

Як показує аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень, виправдувальні вироки, ухвалені судом присяжних, скоріше виняток, ніж правило. Для прикладу варто також навести нижче обвинувальні вироки, ухвалені упродовж 2020 року, якими осіб засуджено до довічного позбавлення волі.

Так, вироком Млинівського районного суду Рівненської області в складі суду присяжних від 26.02.2020 у справі № 559/2733/18 обвинуваченого визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 342, ст. 348 КК України та призначено покарання за сукупністю злочинів у виді довічного позбавлення волі [6].

Вироком Кам'янець-Подільський міськрайонний суд Хмельницької області у складі суду присяжних від 24.02.2020 у справі № 676/6211/16-к Особу-6 та Особу-14 визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення - злочину, передбаченого п. п. 1, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК України та призначено їм покарання у виді довічного позбавлення волі [7].

Висновки. Таким чином, розгляд кримінальних проваджень судом присяжних є однією із гарантій народовладдя як принципу, закріпленого Конституцією України.

Питання участі присяжних у судовому розгляді передбачено лише для тих кримінальних проваджень, в межах яких особа обвинувачується у вчиненні злочину, санкція якого передбачає покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Процесуально-процедурні питання участі присяжних у судовому розгляді кримінальних проваджень передбачено Законом України «Про судову острій і статус

суддів» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Присяжні під час їхньої участі у судовому розгляді кримінального провадження користуються правами судді, окрім тих, що передбачені законом, та несуть ті ж обов'язки, що несуть судді.

Відсоток розглянутих кримінальних справ судом присяжних залишається невисоким у зв'язку із тим, що інститут судового розгляду кримінальних проваджень судом присяжних є відносно новим, а кримінальних проваджень, в рамках яких особа обвинувачується у вчиненні злочину, що передбачає покарання у вигляді довічного позбавлення волі – небагато.

У той же час, законодавцю необхідно усунути прогалини в інституті судового розгляду кримінального провадження судом присяжних задля виконання принципу правової визначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Конституція України (Основний Закон України) від 28 червня 1996 року (документ № 254к/96-вр). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
- [2] Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
- [3] Кримінальний процесуальний кодекс України (Закон України). № 4651-VI. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [4] Єдиний державний реєстр судових рішень (2014). Вилучено з <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>
- [5] Єдиний державний реєстр судових рішень (2014). Вилучено з <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39879760>
- [6] Єдиний державний реєстр судових рішень (2020). Вилучено з <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87844373>
- [7] Єдиний державний реєстр судових рішень (2020). Вилучено з <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87788243>

THEORETICAL AND APPLIED ASPECT OF CONSIDERATION OF CRIMINAL CASES BY A JURY TRIAL

DRYCHYK B., *Student of the 4th year of Institute of Law*
Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINE

Abstract. The article analyzes the procedural aspects of the administration of justice by a jury trial in criminal proceedings. Given the relatively low percentage of jury trials in the total number, it is necessary to regulate in detail the selection procedure, the rights, obligations and guarantees of jurors, their role in court decisions. The results of the work, in particular, contain conclusions on the possibility of participation of jurors in various categories of criminal cases, the establishment of additional guarantees, a detailed selection procedure, the understanding of the jury themselves their role in the process. In addition, the case law on this issue was analyzed and a statistical analysis of the jury trial was conducted.

Keywords: *jury trial; democracy; criminal proceedings; human rights, guarantees of independence.*

© Дричик Б.В., 2020
© Drychuk B., 2020

<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139>
<https://doi.org/10.36074/2663-4139.15.09>